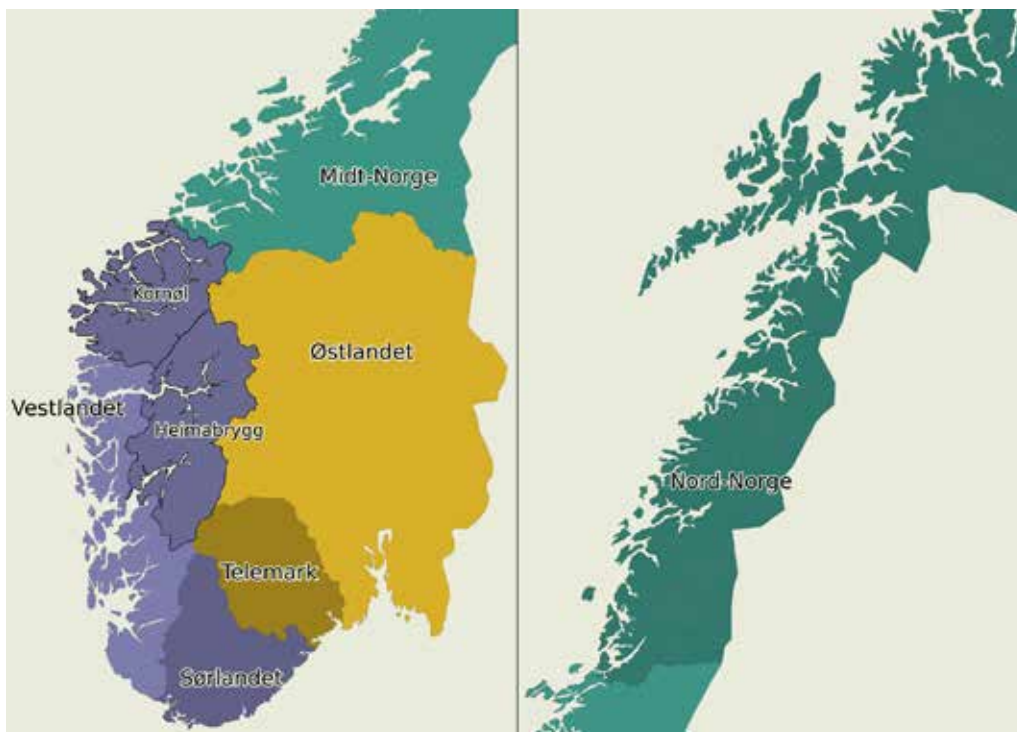

Innhold

Ordliste	5	Skikk og bruk	59
Forord	7	Hva man brygger til	59
Innledning	9	Bryggets størrelse	63
Øl og andre rusmidler i eldre tid	13	Ølets styrke	64
Tradisjonelt og moderne øl	15	Hvem brygger?	67
Kilder og metode	19	Markering av at ølet var ferdig	71
Tradisjon og geografi	21	Navn på ølet	80
Nordgrensen for brygging	24	Infeksjon i ølet	82
Historie	27	Bryggeprosess	85
Forhistorisk tid	27	Prosessenes utvikling	85
Sagatiden	31	Mesking	86
Middelalderen	34	Koking av vørter	97
Moderne tid	36	Humlebehandling	101
Utstyr og framgangsmåte	43	Kjøling	105
Malting	44	Særegne metoder	105
Forberedelser	45	Historisk utvikling	113
Mesking	47	Gjæren	123
Renning	50	Gjærtyper	123
Kjeler og koking	54	Gjærhistorie i Norge	128
Humlesil	55	Norsk tradisjonsgjær	129
Gjæringskar og gjæring	56	Fantes det andre gjærtyper?	135
Tønner, fat og anker	57	Ord for gjær	136
		Ølgjær til baking	139
		Surdeig og øl	141

Gjæring	143	Andre drikker	219
Å skaffe gjær	143	Spissøl	220
Kjøpegjær tas i bruk	146	Rostdrikke	221
Utveksling av gjær i dag	149	Einebærøl	223
Gjenbruk av gjær	151	Sukkerøl	225
Høsting av gjær	152	Bjorkesevjeøl	226
Bevaring av gjær	157	Kvas	227
Blanding av gjær	169	Mjød	230
Forurensning	170	Sider	232
Gjærstarter	171		
Tilsetningstemperatur	174	Tradisjonsbrygging i dag	235
Gjæringens varighet	177	Stjørdal	235
Karbonering	180	Heimabrygg	243
Gjæringstemperatur	183	Kornøl	249
Gjærtyper i Norge	186	Nordmøre	254
		Øvre Telemark	254
Krydder	189	Setesdal	255
Humle	191	Ål i Hallingdal	256
Einer	198	Oppdal	258
Or	206		
Pors	208	Sammenfatning	259
Perikum	211		
Karve	212		
Ryllik	212		
Reinfann	213		
Mjødurt	214	Takk til	269
Råfrukt	215	Noter	270
Annet	217	Bibliografi	279

| Kart over landsdelene som det henvises til i boken.

Vestlandet strekker seg derfor i denne boken fra Rogaland i sør til og med Sunnmøre i nord. Men Vestlandet har ikke vært ensartet, og inneholder to tydelig definerte underområder.

Kulturelt sett er det gamle fylket Sogn og Fjordane både hummer og kanari, for et av Norges mest markante kulturelle skiller går midt gjennom fylket. Sunnfjord og Nordfjord (Fjordane) hører ølkulturelt så tett sammen med Sunnmøre at jeg har valgt å gi området et eget navn. I boken omtales det som «kornøl-området», siden dette er regionen der øltypen kornøl har vært brygget.

Indre Sogn, Voss og Hardanger har også hatt veldig lik ølkultur, i den grad at dette området også måtte få et eget navn. Også her ble løsningen å kalle det opp etter en øltype, slik at det i boken omtales som «heimabrygg-området».

Telemark omtales vanligvis ikke som en landsdel på linje med de andre, men akkurat dette området oppfører seg ofte så ulikt naboområdene at jeg har valgt å skille det ut.

Man kunne kanskje også tenkt seg et skille der Numedal, Hallingdal og Valdres ble regnet som én region og resten av Østlandet som en annen. Her har imidlertid

Antagelig i Sogn ca. 1905. Foto: Nils
Olsson Reppen, Fylkesarkivet i Vestland

Sverre Skrindo heller kaldt vann på mesken kvelden før den egentlige bryggingen begynner. Ål, desember 2017.

Eila Tuominen koker mesken under stadig omrøring. Legg merke til hvordan noe av mesken har sprutet ut av kjelen og nå henger på veggene. Når den har kokt såpass at den synker sammen og blir mørkere, dekkes den til, og står og koker i omtrent en time. Pertunmaa, Finland, august 2018.

på Østlandet, der kokt meske var vanlig, var mer tilbøyelige til å betrakte det å legge filteret i rosten som vanskelig.²¹⁷ Dette kan skyldes den kokte mesken.

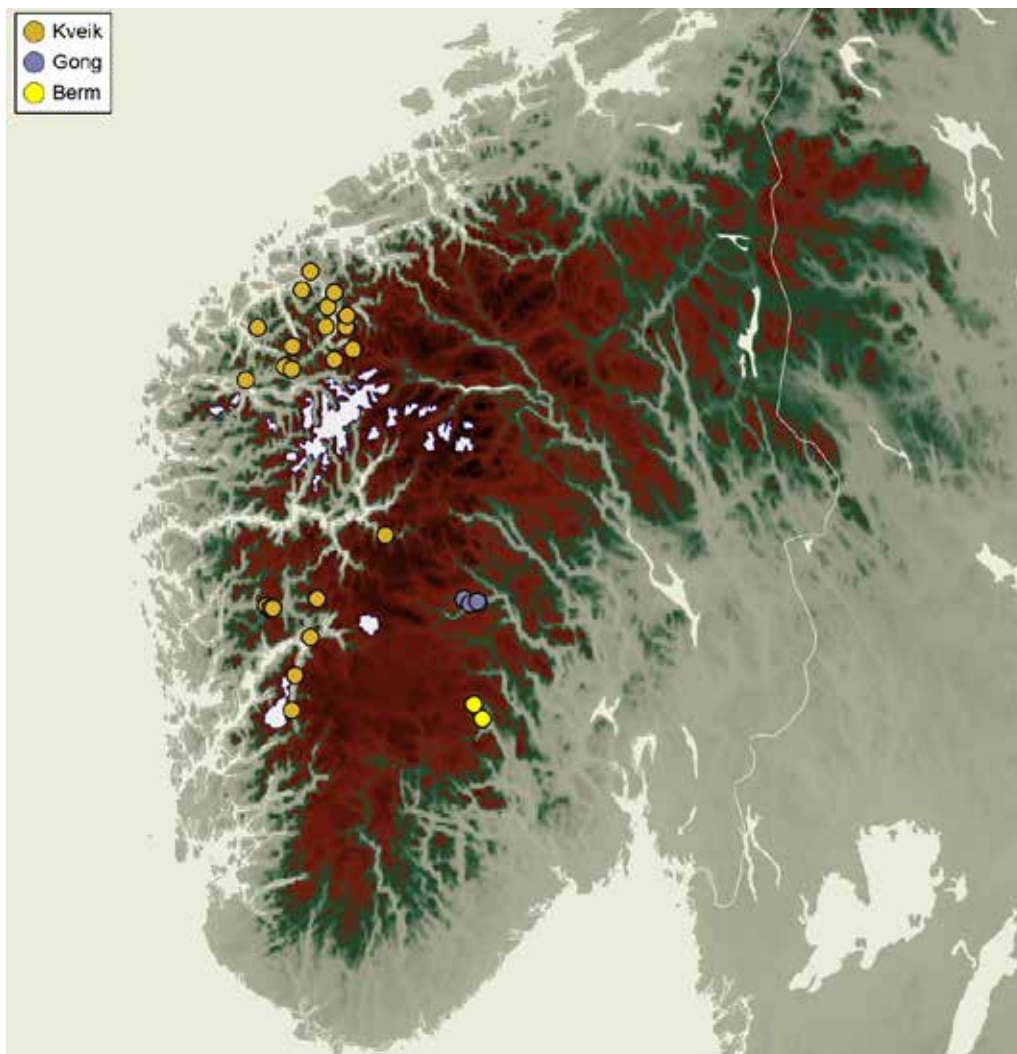
Én utfordring med denne kategorien er at selv om bryggerne sier at de koker mesken, trenger ikke det å bety at den virkelig når 100 grader og bokstavelig talt koker. Under en studietur i Finland i 2018 viste det seg at mange finske tradisjonsbryggere sier at de koker, men uten at mesken faktisk koker.²¹⁸ Så når en beskrivelse sier at man kokte mesken, er det vanskelig å si om det betydde oppvarming til 85, 90 eller 100 grader. Ut fra hvordan prosessene beskrives i de norske kildene, ser det ut som om man virkelig mener faktisk koking.

Et åpenbart spørsmål er hvorfor bryggerne kokte mesken hvis kokingen tilsynelatende ikke har noen funksjon. Én mulighet kan være at man på den måten var garantert å komme opp i de effektive temperaturene for mesking. En annen kan være konservatisme fra den tiden da man brukte varme steiner, for mesking med varme steiner får mesken til å koke. Bryggerne kan ha trodd at det var viktig å koke mesken, og derfor fortsatte de å gjøre det.

At finske bryggere kaller det de gjør, for koking – uten at det faktisk er det –, kan være fordi de har lært at man skal koke, men at de har blitt mindre flinke til

identifisert. Eierne av gårdsgjær har blitt intervjuet om hvor gjæren deres skriver seg fra, og selve gjæren har blitt innsamlet og analysert. Kulturene er så langt mulig deponert i gjærbanker for permanent bevaring.²⁹⁵

I en del tilfeller har gjæren ikke vært i bruk på lang tid, og i disse tilfellene har man forsøkt å vekke den til live igjen. Når man gjør dette, er det ofte uklart om gjæren som har vokst i prøvene, faktisk har vært den opprinnelige gårdsgjæren eller en moderne forurensning.

Kart over alle innsamlede norske tradisjonsgjær, klassifisert etter genetisk type. Mørkere farge angir områder høyere over havet, for å vise skillet mellom Vestlandet og Østlandet.

Johan Olav Hegge henter einerlåg. Ølet ble brygget til ære for hans far, Olav Hegge, som døde sommeren 2019. Hegge gård, Stjørndal, januar 2020.

Det taler for seg at i Tidemand og Gudes maleri av brudeferden i Hardanger sitter det en mann bakerst i båten og heller øl fra en mugge. Tidemand hadde reist mye blant bøndene i Norge og var fullstendig klar over at et bondebryllup uten maltøl var utenkelig. I versjonen fra 1853 tok de det enda et hakk videre: Maleriets midtpunkt er en ølkanne som leveres fra den ene båten til den andre.

Å miste dette ville være å miste en helt vesentlig del av det som gjør Norge til Norge, men det er fortsatt håp om at denne tradisjonen som strekker seg helt tilbake til steinalderen, ennå ikke er over.

«Skogen stend, men han skiftar sine tre», skrev Olav H. Hauge. De gamle tradisjonsbærerne faller fra én etter én, men fortsatt er det unge som er villige til å ta opp arven og føre den videre. Så lenge det finnes nye bryggere som ser verdien i tradisjonen og tar jobben med å holde den i live, lever det norske maltølet.